

«ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ»
ՀՀ ՔԱՆԱ Մ.Քրթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի տնօրենի
ժամանակավոր պաշտոնակատար,
տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

(Handwritten signature)

Մ.Գ.Մանուչարյան
22 մայիսի 2023թ.

ԿԱՐԾԻՔ

ԱՌԱՋԱՏԱՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ

Սիմոն Բաղդասարի Սնգրյանի «ՀՀ տնտեսության բացության միտումներն ու հիմնախնդիրները միջազգային տնտեսական ինտեգրման պայմաններում» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ, ներկայացված Ը.00.06 - «Միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Մասնակցում էին՝ Մերի Մանուչարյան՝ տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ, Եվգենյա Հակոբյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Ռոբերտ Սարինյան՝ տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆ., Աշոտ Մարկոսյան՝ տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆ., Բելլա Գաբրիելյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, դոցենտ Գրիգոր Մանուկյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, դոցենտ, Գևորգ Հարությունյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Տաթևիկ Փարսադանյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Շողեր Պողոսյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Ստեփան Պապիկյան՝ տեխնիկ.գիտ.թեկնածու:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Համաշխարհային տնտեսության գլոբալացման և տնտեսական ազատականացման գործընթացները տեղի են ունենում առանձին տարածաշրջաններում տնտեսական ինտեգրման գործընթացներին զուգահեռ: Տնտեսությունների բացության և ազատականացման գործընթացներն ուղեկցվում են

զարգացող երկրների միջև փոխգործակցության աճով, ընդ որում, վերափոխվում են փոխկապվածության և փոխազդեցության թե՛ քանակական, թե՛ որակական ցուցանիշները: ՀՀ տնտեսությունն իր վրա մեծապես կրում է ընթացող գործընթացների ազդեցությունը՝ ձևավորելով բաց տնտեսություն ու ենթարկվելով արտաքին և ներքին տատանումների՝ միաժամանակ դառնալով առավել դինամիկ, վերափոխվող ու «զգայուն»: Համաշխարհային տնտեսությունում ընթացող տարաբնույթ գործընթացները փաստում են ազգային տնտեսությունների ռացիոնալ բացության անհրաժեշտության մասին: Գործնականում, ինտեգրման շրջանակներում երկրի բացությունն ապահովում է տնտեսական արդյունավետություն առևտրային հոսքերի ազատականացման, համախառն ՀՆԱ-ի աճի, անդամ երկրների մակրոտնտեսական ցուցանիշների բարելավման միջոցով: Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ առևտրի և ներդրումների ազատականացման համաձայնագրերը տնտեսության, այդ թվում՝ որևէ ճյուղի վրա կարող են ունենալ ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական ազդեցություն, քանի որ բաց տնտեսությունը ոչ թե տնտեսական աճի երաշխիք է, այլև ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի ազգային շուկաներ մուտք գործելու, առևտրի և ներդրումների զարգացման հնարավորություն: Իսկ ԵԱՏՄ չի սահմանափակվում գործող երկրների շրջանակներով: Մի շարք երկրների կողմից նոր տնտեսական գործընկերություններում մասնակցության քաղաքականությունը, ԵԱՏՄ տարողունակ շուկայի բաց «դռները», ԵԱՏՄ առևտրային նախապատվություններից, ապրանքների և կապիտալի ընդլայնման հնարավորություններից օգտվելու ցանկությունը ուղեկցվում է արտաքին տնտեսական գործունեության ազատականացման մակարդակը որոշելու հիմնախնդրի հետ, ինչն էլ պայմանավորում է ընտրված թեմայի արդիականությունը: ԵԱՏՄ անդամ երկրները, այդ թվում՝ Հայաստանը, դառնում են ավելի զգայուն արտաքին տնտեսական միջավայրի նկատմամբ՝ բախվելով բաց տնտեսության ձևավորման բազմաթիվ խնդիրների՝ կապված ազատականացման աստիճանի և այլ երկրների հետ ինտեգրման սխեմաների ընտրության հետ: Սա նշանակում է, որ ԵԱՏՄ հետագա ընդլայնումը կարող է ինչպես հնարավորություններ, այնպես էլ սպառնալիքներ ստեղծել անդամ պետությունների տնտեսական զարգացման համար:

Հետազոտության համար տեսական հիմք են հանդիսացել տնտեսության բացությունը, ներդրումների և առևտրի ազատականացման գործընթացները լուսաբանող հիմնարար հետազոտությունները, որոնք ներկայացված են դասական և ժամանակակից, հայ և օտարերկրյա գիտնականների և տնտեսագետների աշխատություններում: Ատենախոսության շրջանակներում առևտրի ազատականացման էֆեկտը ճշգրտելու համար ընտրված երկրների համար իրականացվել է մաքսատուրքերի հորիզոնական զրոյացում, որի շնորհիվ հաշվարկվել

է հավասարակշռության նոր վիճակ, որը համապատասխանում է մաքսա-սակագնային կարգավորման փոփոխված պարամետրերին:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՀՀ տնտեսության բացության հիմնախնդիրների լուծման ուղիների բացահայտումը միջազգային տնտեսական ինտեգրման համատեքստում: Այդ նպատակին հասնելու համար առաջադրվել և լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- ուսումնասիրել մասնագիտական գրականությունում առկա տնտեսական բացության հայեցակարգի հիմնական բնութագրերը,
- դիտարկել տնտեսական ինտեգրումը՝ որպես տնտեսության բացության և տնտեսական արդյունավետության ապահովման գործիք,
- քննարկել բաց տնտեսության շուրջ ազդեցության առկա մոտեցումները միջազգային առևտրի արդյունավետության բարձրացման վրա,
- վերլուծել ՀՀ տնտեսության բացության մակարդակը, միտումները և զարգացման առանձնահատկությունները,
- գնահատել ՀՀ տնտեսության բացության և արտաքին առևտրի ծավալների միջև առկա փոխկապվածությունը,
- բացահայտել ՀՀ տնտեսական բացության և օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման միջև առկա հնարավոր կապերը,
- քննարկել ՀՀ տնտեսական բացության դերը արժույթաֆինանսական հարաբերությունների կատարելագործման գործում,
- տնտեսաչափական մոդելավորման գործիքակազմի կիրառմամբ գնահատել առևտրի հետագա ազատականացման հետևանքները,
- բացահայտել ՀՀ տնտեսական համագործակցության հիմնախնդիրներն ու հեռանկարները ԵՄ հետ համագործակցության ընդլայնման և ԵԱՏՄ անդամակցության համատեքստում:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Ատենախոսության շրջանակներում իրականացված ուսումնասիրության հիման վրա ստացվել են տեսական, մեթոդական և գործնական նշանակություն ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնցից գիտական նորույթ արտացոլող հիմնական դրույթներն են.

- Միջազգային տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում առևտրի բացության գնահատման համար մշակվել և հաշվարկել է նոր ցուցանիշ՝ փոխադարձ առևտրի քվոտա՝ որպես տարածաշրջանային ինտեգրացիոն միավորման

ներսում փոխադարձ ներմուծման և արտահանման գումարի հարաբերակցություն ՀՆԱ-ին:

- GTAP մոդելավորման կիրառմամբ գնահատվել է երրորդ երկրների հետ առևտրի ազատականացման ազդեցությունը ԵԱՏՄ անդամ երկրների, այդ թվում Հայաստանի, մակրոտնտեսական զարգացման ցուցանիշների վրա՝ հաշվարկելով ՀՆԱ-ի, թողարկման, արտահանման և ներմուծման ծավալների, ինչպես նաև զբաղվածության ցուցանիշների հնարավոր փոփոխությունը:
- ԵԱՏՄ ինտեգրացիոն խմբավորման շրջանակներում տնտեսության հետագա բացությանն ուղեկցող առևտրի ազատականացման արդյունքում հաշվարկվել է պոտենցիալ առևտրային գործընկերների հետ (Պակիստան, Մալազիա, Կորեա) ԵԱՏՄ անդամ պետություններում ներմուծման ծավալի հարաբերական փոփոխությունը, որի հիման վրա կազմվել են այդ երկրներից ներմուծման նկատմամբ բարձր զգայունությամբ օժտված ապրանքախմբերի մատրիցաները:
- Գնահատվել է, որ պոտենցիալ առևտրային գործընկեր-երկրների հետ առևտրի ազատականացման դեպքում ակնկալվող արտահանման աճը որոշ ապրանքային խմբերի գծով չի համատասխանում երկրի մասնագիտացմանը, մինևույն ժամանակ այդ երկրների միջև առկա ապրանքաշրջանառության ծավալների վրա գնահատվել է մասնագիտացմանը համապատասխանող ապրանքների արտահանման ներուժը:
- Փոխադարձ առևտրային և ներդրումային հոսքերի միջև գծային կախվածության և ներդրումային էլաստիկության հիման վրա գնահատվել է, որ ԵԱՏՄ ներդրումային հոսքերի և փոխադարձ առևտրի ծավալների միջև առկա է ուժեղ կապվածություն:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության ներածության մեջ հիմնավորվել է հետազոտվող թեմայի արդիականությունը, ներկայացվել են հետազոտության նպատակներն ու խնդիրները, ուսումնասիրության օբյեկտը և առարկան, հետազոտության տեսական, մեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը, ձևակերպվել են հետազոտության գիտական արդյունքները և նորույթները, տեսական և գործնական նշանակությունը, ինչպես նաև դրանց փորձարկումն ու հրապարակումները:

Ատենախոսության առաջին՝ **«Տնտեսության բացության մակարդակը և դրա կապը միջազգային տնտեսական ինտեգրման հետ»** գլխում հեղինակը դիտարկել է տնտեսական բացությունը՝ որպես միջազգային տնտեսական հարաբերությունների զարգացման, որն այսօր ընթանում է տնտեսական ինտեգրման պայմաններում: Այս

համատեքստում հեղինակը տնտեսական ինտեգրումը դիտարկել է որպես տնտեսության բացության, տնտեսական և միջազգային առևտրի արդյունավետության բարձրացման արդյունավետ գործիք:

Ատենախոսության երկրորդ՝ **«ՀՀ տնտեսության բացությունը և արտաքին հատվածի զարգացման հիմնախնդիրները»** գլխում կատարվել է բացությունը բնութագրող ցուցանիշների քանակական հետազոտություն: Այս համատեքստում գնահատվել է բաց տնտեսության և արտաքին առևտրի, բաց տնտեսության և օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման, ինչպես նաև բաց տնտեսության և արժույթաֆինանսական հարաբերությունների զարգացման միջև առկա պատճառահետևանքային կապերը, որոնք հիմնավորվել են ՀՀ տնտեսության օրինակով վերագրյալ ցուցանիշների քանակական գնահատմամբ:

Ատենախոսության երրորդ՝ **«ՀՀ միջազգային տնտեսական ինտեգրման կարարելագործման հիմքերը տնտեսության բացության համատեքստում»** գլխում վերհանվել և գնահատվել են ՀՀ ԵԱՏՄ անդամակցության պայմաններում երրորդ երկրների հետ առևտրի հետագա ազատականացման հետևանքները: Հեղինակի կողմից իրականացվել է հետևանքների բազմամակարդակ վերլուծություն՝ գնահատելով այդ հետևանքները մի շարք մակրոտնտեսական ցուցանիշների փոփոխության վրա: Այս գլխում ներկայացված է նաև ՀՀ տնտեսության զարգացման առաջնահերթությունները ԵԱՏՄ անդամակցության համատեքստում:

Ատենախոսության **«Եզրակացություններ»** բաժնում ամփոփված են հետազոտության արդյունքների վերլուծության հիմքում կատարված եզրահանգումները:

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Ատենախոսությունն իր դրական արժանիքներով հանդերձ զերծ չէ նաև որոշակի թերություններից, որոնցից կարևորել ենք հետևյալները.

1. Աղյուսակ 1.3-ում և 1.4-ում NAFTA/USMCA երկրների ՀՆԱ ծավալների փոփոխությունը ներկայացված է 5 տարվա կտրվածքներով՝ 1990-2015թթ, սակայն 2015թ. հետո շարունակությունը ներկայացված է 3 և 4 տարվա կտրվածքով: Կարծում ենք, որ աշխատանքի գիտագործնական նշանակությունն էլ ավելի կբարձրանար, եթե ուսումնասիրվող ամբողջ ժամանակահատվածի համար դիտարկվեր ժամանակային նույն պարբերականությունը, ինչն էլ կապահովեր տվյալների համադրելիությունը:
2. Աշխատության մեջ հեղինակը գնահատում է որոշ զարգացած երկրների, ինչպես նաև որոշ երկրների և ԵՄ-ի միջև առևտրային հարաբերությունների ինտենսիվության աստիճանը (տե՛ս աղյուսակ 1.5), սակայն, մեր կարծիքով,

աշխատանքի գիտագործնական նշանակությունն էլ ավելի կբարձրանար, եթե հեղինակը դիտարկեր ԵՄ առանձին երկրների հարաբերությունները՝ ցույց տալով ինտեգրացիոն միավորումների կարևորությունը (էջ 44):

3. Ատենախոսության 77-78 էջերում հեղինակը նկարագրել է քանակական վերլուծության GTAP մոդելը, որի վրա հիմնվելով հաշվարկել է ԵԱՏՄ անդամ երկրների առևտրի ազատականացման ազդեցությունը ՀՆԱ-ի, թողարկման ծավալի, ներմուծման և արտահանման, ինչպես նաև զբաղվածության ցուցանիշների վրա: Սակայն հեղինակը ոչ մի տեղ չի հիշատակում մոդելի հաշվարկման մեխանիզմը, ինչը կփաստեր իր կողմից իրականացրած հաշվարկների ստացումն ու հավաստիությունը:
4. Հեղինակի կողմից կատարված հետազոտության արդյունքում պարզվել է, որ Հայաստանի և Ղազախստանի համար փոխադարձ ներդրումային հոսքերի և փոխադարձ առևտրի ծավալների միջև առկա է բացասական կապ: Սակայն աշխատությունում չի տրվում այդ ամենի բացատրություն (էջ 66): Կարծում ենք, որ աշխատանքի գիտական արժեքն էլ ավելի կբարձրանար, եթե հեղինակի կողմից ներկայացվեր վերջինիս պատճառահետևանքային կապը:
5. Մեր կարծիքով, ստեղծված ներկա աշխարհաքաղաքական իրավիճակի պայմաններում նպատակահարմար կլիներ դիտարկել ԵԱՏՄ-ի առևտրատնտեսական հարաբերությունները Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ, գնահատելով Հայաստանի համար ստեղծվող հնարավորությունները և սպառնալիքները:
6. Աշխատանքում առկա են տեխնիկական բնույթի թերություններ, վրիպակներ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ մի շարք հղումներում միևնույն հղման մեջ մի մասը գրված է օտարալեզու, իսկ շարունակությունը հայալեզու, մի որոշ մասում էլ բացակայում է աղբյուրի էջերի քանակը և այլն:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Սիմոն Բաղդասարի Սնգրյանի «ՀՀ տնտեսության բացության միտումներն ու հիմնախնդիրները միջազգային տնտեսական ինտեգրման պայմաններում» թեմայով ատենախոսությունը ներկայանում է որպես ամբողջական, ավարտուն և օգտակար հետազոտություն, որի շրջանակներում ներկայացված ՀՀ տնտեսության բացության գնահատման արդյունքները, ինչպես նաև հետագա ազատականացման մակարդակը

որոշելու համար առաջարկվող լուծումները կարող են օգտակար լինել միջազգային տնտեսական ինտեգրման առևտրային, ներդրումային, արժույթային քաղաքականության մշակման համար: Միջազգային տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում ՀՀ տնտեսական բացության մակարդակը, տնտեսական ընդլայնման և առևտրի ազատականացման դեպքում մի շարք մակրոտնտեսական ցուցանիշների վրա ազդեցության գնահատումը, տնտեսության զգայուն ճյուղերի վերհանումը առանցքային են ԵԱՏՄ ինտեգրացիոն խմբավորման շրջանակներում տնտեսության ազատականացման մակարդակը որոշելու տեսանկյունից:

Աշխատանքում տեղ գտած թերությունները էապես չեն ազդում աշխատանքի գիտական արժեքի վրա:

Ատենախոսության որոշ տեսական և գործնական արդյունքներ կարող են կիրառական նշանակություն ունենալ տնտեսության բացության, առևտրի ազատականացման հիմնախնդիրները ուսումնասիրող տնտեսագետների, ոլորտին առջնվող պետական կառույցների և այլ շահագրգիռ անձանց համար:

Թեկնածուական ատենախոսության սեղմագիրն արտացոլում է հետազոտության հիմնական բովանդակությունը, արդյունքները և գիտական նորույթը: Հեղինակի կողմից հրապարակած 4 գիտական հոդվածները, որոնցից մեկը ներառված է Scopus-ում ինդեքսավորված Journal of Liberty and International Affairs ամսագրում, համապատասխանում են հետազոտության ուղղվածությանը, իսկ դրա խնդիրներն ունեն բավարար ընդգրկունություն:

Այսպիսով՝ Սիմոն Բաղդասարի Սնգրյանի «ՀՀ տնտեսության բացության միտումներն ու հիմնախնդիրները միջազգային տնտեսական ինտեգրման պայմաններում» թեմայով ատենախոսությունը, դրան համատեղ կազմված սեղմագիրն ու թվով 4 հոդվածների հրապարակումները համապատասխանում են ՀՀ-ում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի 6-րդ և 7-րդ կետերին, ինչպես նաև թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող ՀՀ ԲՈԿ-ի այլ պահանջներին, իսկ աշխատանքի հեղինակն արժանի է Ը.00.06. – «Միջազգային տնտեսագիտություն»

մասնագիտության գծով տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Ատենախոսությունը քննարկվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի՝ որպես առաջատար կազմակերպության, «Ատենախոսությունների քննարկման և կարծիքների ներկայացման» հանձնաժողովի նիստում (22.05.2023թ., արձանագրություն թիվ 6):

**ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ
ավագ գիտաշխատող,
տնտեսագիտության թեկնածու**

Շ.Պողոսյան

**ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ ավագ
գիտաշխատող,
տնտեսագիտության թեկնածու**

Գ.Հարությունյան

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի ՏԻ ավագ գիտաշխատող, տնտեսագիտության թեկնածու, Շ.Պողոսյանի և նույն ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տնտեսագիտության թեկնածու Գ.Հարությունյանի ստորագրությունների իսկությունը «հաստատում եմ»՝

**ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ գիտ. քարտուղար,
տնտեսագիտության թեկնածու,
«22» մայիսի, 2023թ.**

Ե.Ա.Հարությունյան